

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254>.
6. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1172-99>.
7. Білова Н. Облік ломбардних операцій / Н. Білова // Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – № 74.
8. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18 листопада 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1255-15/page2>.
9. Про виконавче провадження : Закон України від 21 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/606-14/page>.
10. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : затв. наказом Міністерства юстиції України від 22 лют. 2012 р. № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/page>.
11. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. О.В. Дзери, НС. Кузнецової, ВВ. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – Т.1. – 2013.
12. Про затвердження Інструкції по експлуатації автоматичних камер схову самообслуговування на залізничних вокзалах та Правил користування автоматичними камерами схову самообслуговування: наказ Міністерства транспорту України від 10 липня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0419-96>.
13. Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів : наказ Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 р. № 644 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 48.

УДК 347.41/347.1

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

OBLIGATIONS RELATIONSHIPS IN THE SYSTEM OF PRIVATE LAW

Пленюк М.Д.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

Наукова стаття присвячена дослідженню зобов'язальних відносин в системі приватного права. Здійснюється аналіз різних підходів щодо класифікації зобов'язальних відносин, що характеризуються одночасно декількома системоутворюючими ознаками. З'ясовано, що при здійсненні будь-якої класифікації основна проблема полягає у виборі єдиного критерію, який має бути покладений в основу поділу. На підставі аналізу правової доктрини встановлено власну позицію щодо критеріїв класифікації зобов'язань в системі права.

Ключові слова: зобов'язання, система права, договір, правовідносини, майнові зобов'язання, немайнові зобов'язання.

Научная статья посвящена исследованию обязательственных отношений в системе частного права. Осуществлен анализ различных подходов относительно классификации обязательственных отношений, которые характеризуются одновременно несколькими системообразующими признаками. Выяснено, что при осуществлении любой классификации основная проблема заключается в выборе единственного критерия, который должен быть положен в основу деления. На основании анализа правовой доктрины автор отстаивает собственную позицию по поводу критериев классификации обязательств в системе права.

Ключевые слова: обязательства, система права, договор, правоотношения, имущественные обязательства, неимущественные обязательства.

The scientific article is devoted to the study of contract relations in the system of private law. Performed analysis of various approaches on the classification of obligations relations, which are characterized simultaneously by several system-forming signs. Clarified that the implementation of any classification the main problem is the choice of a single criterion, which should be the basis for division. Based on the analysis of the legal doctrine established our own position on criteria for the classification of obligations law.

Key words: commitment, legal system, contract, legal, property obligations, moral obligations.

Постановка проблеми. Зважаючи на значне оновлення цивільного законодавства України, в якому найбільшу за обсягом частину становить зобов'язальне право, його не можна охарактеризувати як системне. Адже зміни у сфері регулювання ринкових відносин вийшли на новий рівень, економічне життя стало різноманітнішим, відповідно, й складнішим, що в результаті призвело до застосування широкого кола зобов'язальних відносин, які часто виникають не тільки із договорів поименованих, але й непомічених. Більше того, постійний розвиток нових форм зобов'язальних відносин вимагає удосконалення не лише окремих договорів, а практично всіх договірних конструкцій як складових єдиної системи. Адже, як слушно зауважував С.С. Алексєєв, характерна риса дійсності – системність, яка фіксує перевагу у світі організованості над хаотичними змінами [1, с. 380].

Метою статті є дослідження систематизації зобов'язальних відносин та встановлення її особливостей.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що саме системний підхід до дослідження складних динамічних цілих дозволяє виявити внутрішній механізм не тільки дії окремих її компонентів, але й взаємозв'язки та взаємодії їх на різних рівнях. Якщо система побудована правильно, то сприйняття явищ і суспільних зв'язків буде найбільш адекватним до реального. Все це повною мірою відноситься і до правової науки, оскільки і в ній виявляється можливість виявити субстанційно-змістовну й організаційну багатшаровість систем, глибокий динамічний зв'язок та взаємозалежність субстанційно-змістовних частин, структур та функціонування явищ буття як складних цілісних організмів [2, с. 298].

Для зручності розташування нормативного матеріалу певній систематизації піддаються й зобов'язання, які зустрічаються в цивільному обороті. Як зазначає В.А. Васильєва, перш за все, необхідно виходити з того, що система цивільних зобов'язань, як і будь-яке інше суспільне явище, існує об'єктивно і завдання полягає в тому, щоб її пізнати. Пізнання правової системи передбачає з'ясування об'єктивності виникнення правових форм та їх пристосування до існуючої системи економічних відносин. Адже завданням правової науки є з'ясування системних ознак побудови самої правової системи та її вивчення з метою вдосконалення застосування правових форм [3, с. 59].

Зобов'язання є однією із ключових цивільно-правових категорій, що привертає до себе увагу як науковців, так і законодавців. Проблеми зобов'язань та зобов'язального права розглядали такі відомі цивілісти, як Ф.К. Савін'ї, Є.Є. Годеме, М.М. Агарков, Є.В. Васильєвський, А.А. Лунц, І.Б. Новицький, О.С. Іоффе, Р. Сават'є, продовжують цей шлях й вчені сучасного періоду, зокрема О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, Т.С. Ківалова, Н.Ю. Голубєва, Є.О. Харитонов та інші.

Незважаючи на наукові досягнення, зауважимо, що загальноприйнята позиція щодо розуміння по-

няття та сутності цивільно-правових зобов'язань так і не сформована до кінця. Це ж стосується й класифікації зобов'язань в приватному праві України.

Як слушно зауважує Н.В. Федорченко, теоретичне обґрунтування систематизації дає базу для побудови чіткої системи договорів у кодифікованих актах цивільного законодавства і дозволяє належно вирішувати багато труднощів, що виникають у договірній та судовій практиці [4, с. 85]. Погоджуючись із авторкою, можна додати, що постійний розвиток нових форм договірних зобов'язань вимагає постійного удосконалення не лише окремих договорів, а практично всіх договірних конструкцій як складових єдиної системи.

На сьогодні не існує єдиного розуміння поняття «системи». Відсутнє й розуміння «системного підходу». Хоча їх розуміння, в першу чергу, обумовлено роллю та значенням цих категорій, оскільки жодна наука не може обійтися без системних уявлень, системного підходу до вивчення й регулювання будь-яких явищ і процесів. Враховуючи те, що система є скелетом науки в тому розумінні, що її метою є розробка основ та структур систем, на яких нарощуються плоть та кров окремих дисциплін та окремих предметів дослідження в їх русі до впорядкованого та послідовного тіла знань [5, с. 124], проблематика системи зобов'язальних відносин є більш ніж актуальною.

Система зазвичай характеризується певною ієрархічністю, зумовленою функціональним характером системоутворення та співвідносності елементів, а організаційний критерій зумовлює побудову окремих видів явища, що як складові системи являють собою підсистему, яка, своєю чергою, характеризується цілісністю, якісною своєрідністю та відносною самостійністю [6, с. 5–9]. У філософських енциклопедіях під «системою» розуміють: цілісну множинність взаємопов'язаних елементів, які ієрархічно побудовані; сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою й утворюють певну цілісну єдність; сукупність деяких об'єктів разом зі зв'язками між ними, яка розглядається як дещо цілісне [7].

На думку Ю.І. Черняк, система є відображенням у свідомості суб'єкта (дослідника, спостерігача) властивостей об'єктів та їх відносин під час вирішення завдання дослідження, пізнання [8, с. 121]. М.К. Сулейменов вважає, що «система права» визначає, яким чином виражається дана системність, адже для того, щоб право було системою, необхідно, по-перше, відмежувати його від інших взаємопов'язаних систем, а по-друге, показати взаємодію елементів системи права [9, с. 42]. В.С. Нерсисянц зазначав, що система права – це юридико-доктринальна категорія і конструкція, яка включає в себе норми права, об'єднуючи в собі правові інститути і галузі права [10, с. 430]. В.М. Кедров про систему права писав як про певну сукупність елементів (речей, властивостей, ознак, понять, тобто будь-яких дискретних утворень матеріального та духовного характеру), що знаходяться у певному взаємозв'язку, який надає даній

сукупності цілісний характер [11, с. 5]. Аналізуючи різні підходи щодо використання терміна «система», слід відзначити, що у різних науках вона суттєво відрізняється не тільки за формальними принципами, а й за характером об'єкта дослідження, тому систему права різні автори розуміють по-різному.

Відштовхуючись від розуміння того, що зв'язком є сукупність залежностей властивостей одного елемента системи від інших, а встановити цей зв'язок означає виявити наявність таких залежностей [12, с. 5], солідаризуємося із думкою Р.О. Стефанчука, який слушно зауважує, що коли мова йде про зв'язок між елементами системи, то для її нормального існування та функціонування до уваги слід брати не будь-які зв'язки, а саме ті, які мають характер системоутворюючих [13, с. 44]. Відтак для системи зобов'язальних відносин важливими є не лише внутрішні системоутворюючі зв'язки, що забезпечують її внутрішню диференціацію, але й зв'язки зовнішні, які забезпечують її зовнішню єдність. Звідси констатуємо, що систему зобов'язальних відносин в приватному праві становлять зовнішні та внутрішні зв'язки, які визначають сферу приватного інтересу фізичних та юридичних осіб в її зовнішньому зв'язку. Відповідно, під внутрішнім зв'язком виступає ієрархія тих інтересів, яка співвідноситься із певними сферами діяльності суб'єктів.

В науці цивільного права неодноразово робилися спроби систематизувати зобов'язання за різними принципами, серед таких й систематизація І.Б. Новицького [14, с. 72], М.М. Агаркова [15, с. 116], проте авторські критерії систематизації зобов'язальних відносин були пов'язані із особливостями майнового обороту в межах планово-розподільчої економіки і зумовлені відповідною метою – визначити планові завдання та, насамперед, державні інтереси як безумовні пріоритети. Відтак в нинішніх реаліях найбільш вдалою видається класифікація зобов'язань, запропонована М.В. Гордоном, в якій вчений, поєднуючи економічні та юридичні ознаки зобов'язань, представив їх у такому вигляді: 1) зобов'язання з оплатної реалізації майна (купівля-продаж, поставка, контракція, міна, довільне утримання); 2) зобов'язання з безоплатної передачі майна в користування (майновий найм, найм житлового приміщення); 3) зобов'язання з безоплатної передачі майна у власність або користування (дарування, позичка); 4) зобов'язання з виконання робіт (підряд, підряд на капітальне будівництво); 5) зобов'язання з надання послуг (доручення, комісія, зберігання, експедиція); 6) зобов'язання з перевезень (залізничних, морських, річкових, повітряних, автомобільних, морським та річковим буксируванням); 7) зобов'язання з кредитних розрахунків (позика, банківське кредитування, розрахунковий та поточний рахунки, розрахункові правовідносини, чек, вексель); 8) зобов'язання зі страхування (майнове та особисте страхування); 9) зобов'язання за спільною діяльністю (спільна діяльність громадян, спільна діяльність організацій); 10) зобов'язання, що виникають з односторонніх правомірних дій

(публічна обіцянка винагороди, ведення чужих справ без доручення); 11) охоронні зобов'язання (зобов'язання, які виникають внаслідок заподіяння шкоди, рятування майна, безпідставного придбання або збереження майна) [16, с. 5–6].

Враховуючи те, що систематизацію договірних зобов'язань можна проводити за різними ознаками (критеріями) залежно від цілей, які ставляться, слід звернути увагу, що класифікація має сприяти з'ясуванню зобов'язальної правової природи і змісту зобов'язань, виявленню у зобов'язаннях властивих їм спільних рис і особливостей, а також подальшому вдосконаленню цивільного законодавства. Саме тому межі будь-якої систематизації, ступінь її глибини та деталізації, спрямованість і визначеність критеріїв зумовлюються, насамперед, метою, з якою вона здійснюється.

Класифікація зобов'язань, як і інших правових інституцій, пов'язана, перш за все, з необхідністю визначення відповідних критеріїв для поділу цих інституцій на відповідні класифікаційні групи або ряди. Проте відокремлюючи зобов'язання від схожих за своєю правовою природою цивільних правовідносин, доречним видається звертати увагу лише на особливі види правовідносин, залишаючи при цьому види зобов'язань у своїй відносно цілісності. На протигагу сказаному В.В. Вітрянський пропонує виділяти реституційні, корпоративні, деліктні та кондикційні зобов'язання [17, с. 69]. Такий критерій розподілу зобов'язань видається не зовсім вірним, адже корпоративні, деліктні зобов'язання є особливими видами правовідносин, а не зобов'язань. Відтак помітним є «перетягування канату», як наслідок – відсутній чіткий критерій розподілу.

Дискусійний характер має питання щодо допустимості існування зобов'язань немайнового характеру. В правовій доктрині існують різні думки з цього приводу. Так, більшість авторів з врахування того, що правовідносини опосередковують переміщення матеріальних благ з економічної сфери однієї особи до сфери іншої, обґрунтовують виключно майновий характер зобов'язань. Інші ж вважають допустимим існування зобов'язань немайнового характеру. Підтримуючи наведену позицію вчених, як приклад можна зіслатися на ст. 1305 ЦК України, відповідно до якої набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний вчинити певну дію немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що майнові правовідносини являють собою майнову частину цивільних правовідносин, об'єктом яких становлять окремі речі (речові права), а також окремі майнові права (зобов'язальні, корпоративні, майнові права інтелектуальної власності) [18, с. 180]. Відтак з метою спрощення цивільного обігу, належного виконання зобов'язань та захисту в умовах переходу до громадянського суспільства пропонуємо зобов'язання поділяти на: зобов'язання з майновим характером та зобов'язання з немайновим характером.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев В.П. Философия: [учебник] / [В.П. Алексеев, А.В. Панин]. – М. : Проспект, 1997. – 568 с.
2. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / В.Н. Хропанюк. – М. : Интерстиль, 2000. – 377 с.
3. Васильева В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : [монографія] / В.А. Васильева. – Івано-Франківськ, ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2006. – 346 с.
4. Федорченко Н.В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики: [монографія] / Н.В. Федорченко. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2015. – 328 с.
5. Боулдинг К. Общая теория систем – скелет науки / К. Боулдинг // Исследования по общей теории систем. – М., 1969. – С. 124.
6. Тюріна О.В. Сучасні системи правоохоронних органів : автореф. канд. юрид. Наук : 12.00.03 / О.В. Тюріна. – Київ, 2001. – 18 с.
7. Философская энциклопедия Т. 5 / гл. ред. Ф.К. Константинов. – М. : Сов. энциклопедия, 1970.
8. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энциклопедия. – 1983. – 840 с.
9. Гаазе-Рапопорт М.Г. Большие системы / М.Г. Гаазе-Рапопорт // Методологические проблемы кибернетики. – Т. 11. – М., 1970. – С. 156.
10. Черняк Ю.И. Анализ и синтез систем в экономике / Ю.И. Черняк. – М. : Экономика, 1970. – 151 с.
11. Сулейменов М.К. Право как система : [монография] / М.К. Сулейменов. – Алматы : Юридическая фирма «Занрег», 2011. – 344 с.
11. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства : [учебник для юрид. вузов и факультетов] / В.С. Нерсесянц. – М. : Изд. НОРМА, 2000. – 552 с.
12. Кедров В.М. Принцип историзма в его приложении к системному анализу развития науки / В.М. Кедров // Системные исследования. Ежегодник. – М., 1974. – С. 5.
13. Чернышов В.Н. Теория систем и системный анализ: методические указания / В.Н. Чернышов, А.В. Чернышов. – Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 32 с.
14. Стефанчук Р.О. Поняття та способи систематизації цивільного законодавства на сучасному етапі / Р.О. Стефанчук // Проблеми систематизації приватного права України та Європи. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – 204 с.
15. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве / И.Б. Новицкий, Л.А. Лунц. – М. : Юр. лит., 1950. – 412 с.
16. Агарков М.М. Обязательство по советскому праву / М.М. Агарков. – М., 1940. – 192 с.
17. Гордон М.В. Радянське цивільне право. Ч. 2 / М.В. Гордон. – Харків, 1960. – 346 с.
18. Витрянский В.В. Пути реформирования общих положений об обязательствах по российскому законодательству / В.В. Витрянский // Альманах цивилистики : сборник статей. Вып. 4. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 430 с.
19. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України : [монографія] / Р.А. Майданик. – К. : Алерта, 2016. – 226 с.

УДК 347:341.9(477)

**ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ
У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

**PROCEDURAL LEGAL PERSONALITY OF FOREIGNERS
IN THE NOTARY PROCESS**

Стрілько В.Ю.,

*аспірант кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджуються наукові підходи щодо розкриття змісту поняття «процесуальна правосуб'єктність іноземців у нотаріальному процесі» та акцентується увага на складових частинах процесуальної правосуб'єктності. Розглянуто наукову дискусію стосовно правового статусу іноземців у міжнародному нотаріальному процесі. Запропоновано авторське визначення понять «процесуальна дієздатність» та «процесуальна правоздатність» іноземців у міжнародному нотаріальному процесі.

Ключові слова: міжнародний нотаріальний процес, правовий статус іноземців, процесуальна правоздатність, процесуальна дієздатність, деліктоздатність, іноземець.

В статье исследуются научные подходы к раскрытию содержания понятия «процессуальная правосубъектность иностранцев в нотариальном процессе» и акцентируется внимание на составных частях процессуальной правосубъектности. Рассмотрена научная дискуссия о правовом статусе иностранцев в международном нотариальном процессе. Предложено авторское определение понятий «процессуальная дееспособность» и «процессуальная правоспособность» иностранцев в международном нотариальном процессе.

Ключевые слова: международный нотариальный процесс, правовой статус иностранцем, процессуальная правоспособность, правовая дееспособность, деликтоспособность, иностранец.

The article studies scientific approaches to disclose the meaning of procedural legal personality of foreigners in the notary process and focuses on the components of procedural legal personality. It also considers the scientific discussion related to judicial status of foreigners in the international notary process. The author's definition of "legal standing of foreigners" and "legal capacity of foreigners to sue" in the international notary process is proposed.

Key words: international notary process, procedural legal personality of foreigners, legal standing of foreigners, legal capacity of foreigners to sue, delictual dispositive capacity, foreigner.